

Zbyněk Sviták: Nejvyšší zeměpanský úřad na Moravě v letech 1748-1782 (habilitační práce). Brno, FF MU, 2012, 465 stran.

Oponentský posudek

Předložená práce je studií jednak z dějin novověké státní správy, jednak z novověké diplomatiky. Základním rysem Svitákova obsáhlého spisu je především to, že obě tyto vědecké disciplíny jsou zde vzájemně provázány, nikoliv – jak je tomu ve většině starších publikací – stavěny vedle sebe. Autor totiž podává nikoli statický obraz nejvyšších moravských zeměpanských úřadů daného období (deputace, reprezentace a komory, zemského gubernia), nýbrž usiluje o to (a třeba říci hned úvodem, že s úspěchem), poznat jednotlivé správní instituce v jejich každodenní činnosti, a to nejen z hlediska těchto institucí jakožto byrokratických organismů, nýbrž také z (lidského) hlediska jejich jednotlivých úředníků (viz zejména oddíl „Úřad a jeho všední den“, kde se mj. dočteme, o proceduře jejich přijímání do úřad, o jejich služebním postupu, platech, penzích atd.)

Pokud jde o o správněhistorický aspekt studie, autor zčásti zpřesňuje a doplňuje a zejména více konkretizuje dosavadní více méně rámcové znalosti, z větší části však přináší i řadu poznatků nových. Jestliže starší práce se při zkoumání organizační struktury, kompetence, personálního složení, způsobu projednávání záležitostí, povinností členů úřadu atd. většinou spokojovaly s vytěžením poznatků z předpisů (instrukcí, normálí, kancelářských řádů), Z. Sviták se vždy snaží konfrontovat teorii předpisu se skutečnou každodenní praxí, a to na základě rozboru písemných produktů příslušné instituce: zjišťuje, zda a do jaké míry se instrukce dodržovaly, resp. při konkrétní aplikaci pozměňovaly, popř. i obcházel, a jak se řešily zvláštní případy, na něž instrukce nepamatovaly. Množství archiválií, které přitom prostudoval, je úctyhodné; kromě vlastních úředních písemností z našich i cizích archivních fondů (především vídeňských, včetně ohořelých a pozvolna se rozpadávajících tzv. Brandakten) náležitě využil i osobních vzpomínek (např. deníků nejvyššího hofmistra nebo análů jednoho tribunálního a guberniálního asesora). - Několik poznámek, resp. dotazů mám k už k výše zmíněnému oddílu o všedním dnu v úřadě: Velmi zajímavý je nesporně výklad o vývoji úřednických platů, nicméně jejich výše sama o sobě nám mnoho neřekne. Bylo by vhodné srovnat je aspoň sondážně se soudobými cenami, např. s cenami nemovitostí v městě Brně (ceny měšťanských domů v roce 1748, tedy na počátku období, jímž se Svitákova práce zabývá, uvádějí Dějiny města Brna, I.díl z r.1969) nebo s taxami, které se platily za panovnické konfirmační listiny. – Ve čtivé kapitole o kancelářských potřebách se lze dočíst o papíru, nůžkách, špagátech, perořízicích, brcích, vosku atd., ale proč zde není nic o inkoustu? Toho přece musil úřad spotřebovat při stále vzrůstající „Schreiberei“ množství zajisté nemalé. A jak tomu bylo s kancelářským nábytkem? – Jinak s potěšením

konstatuji, že zřejmě vůbec poprvé se setkávám s přesným výkladem pojmu arrha (s. 305). (A jenom pro odlehčení : byl na tom rada Blumencron finančně opravdu tak špatně, že nedocházel do úřadu pro nedostatek oblečení ? Nebyla to spíše výmluva? To ale zřejmě nelze z písemného materiálu zjistit.)

Pokud jde o diplomatický aspekt, zcela převládají v předložené práci – až na několik výjimek daných (především terminologicky) navázáním na starší studie o tribunálu – poznatky nové, a to jak z hlediska systematicko-klasifikačního (typologického), tak i z hlediska genetického, popř. analytického. Platí to nejen o formách expedovaných písemností, nýbrž i o písemnostech pro vnitřní potřebu, tj. především o úředních knihách a z nich na prvním místě o radních protokolech, jejichž vědeckému postižení věnoval autor mimořádné úsilí. Protože jsem se před lety zabýval – byť jen sondážně – tímto typem knih u tribunálu, s potěšením jsem četl pasáže o jejich dalším vývoji u deputace, reprezentace a gubernia; měl bych sice několik doplňujících poznámek, ale protože nechci zatěžovat svůj posudek přílišnými podrobnostmi, omezují se jen na otázku pramenovědné hodnoty jednotlivých zápisů v radních protokolech: Mohou, či nemohou, popř. do jaké míry mohou zápisy o jednotlivých projednávaných záležitostech nahradit nedochované nebo obtížně shledavatelné (často dnes po různých fondech roztroušené) aktové písemnosti a lze z formulace zápisu pochopit obsah nebo aspoň podstatu věci i bez znalosti textu relevantní došlé nebo odeslané písemnosti? Moje zkušenosti z období tribunálního jsou rozdílné: zápisy z let 1639-1641 jsou nekvalitní a nemohou nahradit aktové písemnosti, kdežto zápisy z let 1722-1725 jsou pečlivé a mohou sloužit jako náhrada spisů; a ještě jinak (komplikovaněji) je tomu, jak zjistila ve své diplomové práci Pavlína Němčíková, u zápisů z r. 1715. Jaká je po této stránce situace v protokolech z období 1748-1782 ? – Za velmi instruktivní považuji do genetického oddílu novověké diplomatiky náležející podkapitolu „Cesta písemnosti úřadem“, kterou uvítá každý, kdo chce pochopit smysl četných kancelářských poznámek vyskytujících se zejména na konceptech (ale i na jiných formách dochování písemností). Ocenit tu je nutno mj. např. výklad, co znamenají dvojice či trojice číslic, oddělených lomítkem a nacházejících se zpravidla na dolním okraji poslední stránky konceptů. Uvítal bych však, kdyby pro názornost byl aspoň jeden takový příklad zařazen mezi obrazové přílohy. K tomu ještě dotaz: autor uvádí jako typický příklad trojici takových číslic. Sám jsem se občas setkal i se čtveřicí těchto denní datum označujících číslic, přičemž jedna z nich zřejmě označovala den, kdy byl čistopis kolacionován; bývá tomu tak někdy i v autorově období, nebo ne? – Zejména pak právě v souvislosti se zmíněnou podkapitolou, ale i s dalšími pasážemi vztahujícími se ke genezi písemností si pozorný čtenář uvědomí, jak obtížné, namáhavé a časově mimořádně náročné je bádání v oblasti novověké diplomatiky a jak velkou pravdu měl Karel Stloukal, když v úvodu své knihy o české dvorské kanceláři z konce 16. a počátku 17. století napsal před více než osmdesáti lety: „Kdo neměl v ruce samotných písemných pozůstatků české kanceláře: došlých spisů,

konceptů, originálů, protokolů a register, stěží si uvědomí, jaké trpělivosti je k tomu třeba, aby byly vydobyty spolehlivé poznatky z akt a kodexů pracným srovnáváním rukopisů, paraf a inkoustu, shledáváním nahodilých poznámek na aktech nebo v kancelářských knihách zachovaných atd.; a přitom ještě nutno postupovati krok za krokem a znovu a znovu se vraceti, aby byly opraveny omyly, jimž se nebylo možno vyhnouti při takovém postupu neznámým houštím, v němž cesta, současníkům jasná a přímá, dávno zarostla a musela být znovu hledána.“

Závěrem bych rád položil autorovi otázku (i když nevím, je-li z jím probádaných písemností vůbec zodpověditelná), zda u nejvyššího zeměpanského úřadu daného období zjistil alespoň náznaky korupce. Kladu ji proto, že u předchozí instituce (moravského královského tribunálu) jsem se s korupcí setkal: V březnu 1640 napsal moravský komorní prokurátor nejvyššímu českému kancléři ve své stížnosti na neutěšené poměry u tribunálu mj. o tehdejších sekretáři Schleierweberovi , že „dokud jemu dobře nepřeplatí, dotud žádného tak lehce neexpedýruje a potom ubozí lidé předce taxu kancelářskou platiti musejí“. A když počátkem dvacátých let 18. století moravský zemský hejtman podal panovníkovi návrh na zvýšení platů úředníků moravského tribunálu, varoval, že při dosavadních (nízkých) platech jest se obávati, že asesoři, kteří trpí nouzí, propadnou úplatkářství. Ostatně už K. Stloukal ve zmíněné knize uvádí (s.146), že vyšší i nižší úředníci královské kanceláře brali a často přímo vyžadovali různé dary a dárky za práci i k různým příležitostem a že tedy „korupce zjevná i tajná ...bujela v Čechách již v době předbělohorské...“

Předložená habilitační práce PhDr. Zbyňka Svitáka, CSc., splňuje požadavky standardně kladené na úroveň habilitačních prací v oboru Pomocné vědy historické.

V. Vašků

Brno 17. července 2013

Doc. PhDr. Vladimír Vašků, CSc.